

Praha, 3. září 2008

Oponentský posudek disertační práce:

Josef Záruba-Pfeffermann
Sváteční Kristus
FF UK 2008

Předkládaná disertační práce se věnuje pozoruhodnému fenoménu, stojícímu na pomezí dějin umění či ikonografie, kulturních a sociálních dějin a studia lidové zbožnosti pozdního středověku – obrazům tzv. Svátečního Krista a je v českém jazykovém prostoru na tomto poli počinem průkopnickým a zcela původním. Imponujícím způsobem nasvítí autor téma v širokém spektru pohledů a vykreslí plastický obraz dané problematiky, zasazený do kontextu, objímajícího tisíciletí od vrcholného středověku po minulost velmi nedávnou. K zásadním přínosům práce patří katalog děl s tématem Svátečního Krista, který si – patrně právem – činí nárok na úplnost v rámci současného stavu poznání památkového fondu. Oproti starším, pohříchu nečetným, cizojazyčným monografickým studiím Josef Záruba rozmnožil a zpřesnil vazby tématu k jeho literárním předobrazům, a to zejména podloženým poukazem na text Vidění sv. Pavla, jehož původ sahá až do patristické doby, a analýzou anglické středověké skladby Oráč Petr.

S podstatně problematičtější rysem práce – totiž absencí jasnějšího systematického přístupu, fragmentárností a kolážovitostí – je to složitě. V jistém smyslu totiž patří k přednostem celého textu. Pouze autorovu těkavému, až klipovitému způsobu uvažování vděčíme za možnost sledovat neotřelé, v rychlosti črtané sondy do vztahů mezi lidovou zbožností středověku a folklórem 19. století, mezi eucharistickým kultem, protižidovskými pogromy a antisemitismem Jana Nerudy či mezi kalvinismem a severokorejským režimem, nechat se překvapovat četnými vpády do zdánlivě nesouvisejícího hájemství etologie, postřehy o dusivé atmosféře švýcarské společnosti nebo o kultu práce v totalitních systémech a jeho projevech ve výtvarném umění, nemluvě pak o momentech až intimní blízkosti, kdy autor zapojuje do argumentace příklady z vlastního příbuzenstva, případně se vyznává z náklonnosti k domácí drůbeži.

Právě tento přístup pak umožnil Josefu Zárubovi vyjádřit se vícekrát zásadněji k podstatným otázkám současné uměleckohistorické medievistiky, což by v případě striktního omezení na dané téma, specifické svojí exkluzivitou a izolovaností, bylo stěží možné. Mám

na mysl v první řadě nepříliš organicky zapojenou kapitolu o portrétech císaře Zikmunda a jejích funkcích v rámci měšťanské společnosti 15. století. Zejména přesvědčivá relativizace nadužívaného konceptu konfesijní podmíněnosti slohu by jistě zasloužila rozpracování a patřičnou publicitu. Poněkud rezervovaněji se naproti tomu stavím k jednoznačnému připsání vídeňské Zikmundovy podobizny autorovi Kapucínského cyklu a k hypotéze o cestě obrazu do císařských sbírek přes Plzeň, která je podle mého příliš spekulativní. Rovněž postřehy shromážděné v (snad příliš stručné) kapitole věnované analýze metodických přístupů k látce ukazují autorovu dobrou orientaci v současných metodologických trendech doprovázenou schopností využívat jejich potenciálu a zároveň tyto neustále podrobovat kritické reflexi, která se nezastaví ani před paralelami mezi metodologickou a náboženskou konfesí.

Podobně bych rád vyzdvihl poslední kapitolu, pojednávající o ideologii národního těla v prostředí českého národního obrození. Její souvislost s vlastním tématem práce je sice ještě volnější než v předchozím případě, to však nastíněným myšlenkám nikterak neubírá na originalitě a celek lze hodnotit jako slibný zárodek studie s téměř „macurovskými“ konturami.

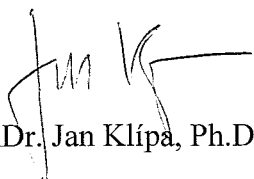
Problematickým rysem hodnoceného přístupu – tedy více či méně spojitě interdisciplinární mozaiky – je fakt, že ne ve všech případech může autor hovořit s jistotou, kterou disponuje v pasážích umělecko-historických a nutně se potom dopouští nežádoucího zjednodušování. Nemohu hodnotit etologické exkurzy, ale například pasáže operující s tezí o zrodu kapitalismu z protestantské morálky musí být relativizovány poukazem na to, že tato Weberova myšlenka je v současné sociologii a ekonomii považována sice za jednu z kanonických idejí v dějinách oboru, méně však již za skutečně fungující koncept, který by byl schopen k pochopení kapitalismu výrazněji přispět. Poukazuje se při tom na fakt, že počátky kapitalismu je nutno hledat spíše v prostředí italských městských států 14. století, případně v Antverpách století 16. (Joseph Schumpeter).

Výše řečený výtku však platí zejména pro kapitolu, která se zabývá učením o liturgii a eucharistii ve středověku, kde jsou schematismy doprovázeny ještě pojmovou neujasněností a absencí odkazů k relevantní odborné literatuře – dokonce i českojazyčné. Například s ohledem na pronikavé původní studie Františka Kunetky (*Eucharistie v křesťanské antice*) se jeví jako zcela nedostatečně vyjádření: „*Velmi lapidární formulace v Evangeliiích dává tušit, že v původní církvi byl obřad činěn ,na Kristovu památku‘*“ (s.18). Jen stěží lze také souhlasit s tím, že počátek diskusí o tělesné přítomnosti Krista v konsekrované hostii nacházíme v okruhu Karlova Cášského dvora – problémem se totiž zabývali již patrističtí autoři a apologeté – mezi prvními např. Justin Martyr. Problém rozporu Západu a Východu v otázce, kdy přesně dochází v rámci liturgie k proměňování jistě nelze rozpoznat až po IV.

lateránském koncilu a zcela chybné je pak tvrzení, že východní důraz na epiklézi v této otázce se prosadil až ve 14. století. Již v rámci starých anafor z prvního tisíciletí vyvstává jasná skupina, která se označuje termínem „epikletické anafory“ a jejímž centrem je Alexandrijský patriarchát. Oproti tomu stará římská anafora zvaná prostě Kánon je symetricky vystavěna právě kolem slov instituce. Podobně není přesné mluvit v rámci tridentského koncilu o jakémsi dogmatu, které zastavilo liturgický vývoj neboť zaprvé výroky tohoto koncilu ve věci eucharistie nemají dogmatickou platnost a zadruhé zde byl vývoj západní liturgie sice podstatně přibržděn, ale nikoli zastaven.

Samostatnou kapitolou je pak formální podoba předložené disertace, k níž je možné říci snad tolik, že v případě budoucí publikace bude muset být na tomto poli odvedeno ještě větší než malé množství redakční i editorské práce.

I přes výše zmiňované kritické připomínky, které však považuji dílem za okrajové či doplňující a dílem za čistě formální, vřele doporučuji předkládanou disertační práci k úspěšné obhajobě.

PhDr. Jan Klípa, Ph.D.